

УДК 81.398.332.12-057.875

ОЛЕКСАНДРА ХАЛЧАНСЬКА
(Полтава)

ВІД ПІЗНАННЯ ТАЄМНИЧОЇ МОВИ СИМВОЛІВ ПИСАНКИ – ДО МОВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Ключові слова: писанка, символи, традиції українського народу, алфавіт, мовна майстерність.

*Якби наш народ не створив нічого іншого,
крім писанок,
то і цього було б досить, аби зайняти почесне
місце в пантеоні цивілізованих націй.*

В. Скуратівський

Велике значення у навчально-виховному процесі має соціокультурне збагачення занять із мови, коли студентам надається можливість більше довідатися про обряди, звичаї, символи, традиції українського народу. Невичерпним джерелом такого соціокультурного спрямування навчання мови у виші є таємнича мова символів писанки, які можемо сьогодні інтерпретувати

ти як протоалфавіт української мови. Звичайно, провести еволюційну лінію від символів писанки до сучасних знаків алфавіту є окремим неординарним завданням, ми ж у цій статті систематизуємо ілюстративний матеріал щодо символіки писанки, який використовуємо у процесі навчання рідної мови студентів психолого-педагогічного факультету. Писанкові барви полонять чарами самобутніх орнаментів, символами магії легенд, в основі яких гіпотеза про те, що все починається з яйця.

Писанка сприймається студентами чарівною і загадковою, коли вони усвідомлюють, що орнаментальне мистецтво зароджувалось у глибині віків, шліфувалося багатьма поколіннями, що саме в ньому відбивалося становлення світогляду українців. Тому так важливо досягнути зміст казок, віршів про писанку, сюжети пошанування яйця в легендах на заняттях з української мови, ознайомлювати студентів із багатим фольклорним та літературним матеріалом, стилістично пов'язаним із феноменом писанки, аналізувати писанкарство як явище самоідентифікації української нації та її репрезентації у міжнародному просторі. Студенти, долучаючись до традицій українського писанкарства, розпочинають із цікавістю розмірковувати над його культурним і духовним значенням для нинішнього покоління українців.

Відродження писанкарства в Україні є невід'ємною частиною культури і традицій українського народу. Це засвідчує, зокрема, розвиток полтавської писанки, а тому технології традиційного виконання розпису стали об'єктом багатьох досліджень. Так, О. Білоус, З. Старук у навчально-методичному посібнику ознайомлюють з історією шкіл писанкарства, Г. Галян детально аналізує колекцію писанок у Полтавському краєзнавчому музеї. Авторським колективом (упорядник В. Асадчева) у 2008 році підготовлено розповідь про полтавську писанку, що стало спробою відродити феномен писанки на Полтавщині, а школою «Вибір» №17 разом із науковим керівником, доцентом кафедри музики О. Лобач, підготовлено посібник, у якому наведено зразки уроків із писанкарства, описано досвід роботи студії «Писанкарство». Дослідженню казок щодо використання у них символів писанок України присвячена стаття О. Бабченко та О. Корж.

Символи України сягають давнини, і саме на писанці вони зберегли своє первісне зображення. Своєрідність структури писанки поєднує явища минулого і сучасного, специфічні локальні риси відрізняються колоритом і мотивами розпису. Писанки Східної України мають багато спільного, але полтавські витвори є своєрідними, вражають різнобарв'ям – жовтим, яскраво-зеленим, червоним кольором. На думку дослідників писанкарства, українська писанка має понад 100 символічних малюнків.

За переказами, саме з велетенського космічного яйця утворився всесвіт: зі шкаралупи – небо, із плівки – хмари, з білка – вода, а з жовтка – земля. Латинський вираз «*ab ovo*» означає, що все починається з яйця. Ця версія підтримується і у казці «Дід та Баба», яку часто розповідають батьки малюкам. Казка про народження світу, золотого яєчка, яке знесла птиця. Курочка (чорна з білими цяточками як символ неба із зірками) знесла не просте яйце, а золоте, яке не змогли розбити ні баба, ні дід – це символ природної сили. Слово «золоте» означає не «вилите із золота», а блискуче, осяйне, вогненне. І потрібен був час, щоб «мишка бігла, хвостиком зачепила, яєчко по-

котилось та й розбилось» (символ виникнення простору, космосу). Мишка у казці представляє природну силу, тому не треба було нічого розбивати, а тільки дочекатися, щоб яйце розкололось від найменшого дотику хвостика мишки.

Курочка «раба» – саме таке звучання властиве народній вимові й означає не масть, а два космогонічні поняття: «ра» – давня назва сонця, «ба» – життєва сила.

У казці «Яйце-райце» розповідається про чудесне яйце-райце, яке було подароване чоловікові за добру справу: він привів батькам улюбленого сина. Чарівна унікальна писанка була для чоловіка джерелом незчисленного багатства, що давало людині повноту земних благ, адже «узля ж тут худоба вернути з того яйця – і корови, і вівці, й кози! Верне та верне». Яйце не можна було розбити «ніде у дорозі» – це попередження про відповідальність людини за збереження подарованого їй світу, символ обмеження власних володінь. Проте чоловікові «схотілось води напитись, нахилився до струмка, а яйце з-за пазухи випало та об камінець і розбилося!» За втручання у життя природи чоловік був покараний, йому довелось віддати свого єдиного сина змієві. Але, виконавши всі завдання, герой перемагає вогнедишного змія – торжество весняної сили сонця.

Знаки на писанці багато розповідають нам. І це не просто орнаменти для прикрашання яєць, це чарівні знаки, які пробуджують увагу, дають можливість усвідомити їхню цінність.

Символами відродження, що супроводжують прихід весни, є два типи яєць – писанки і крашанки. Якщо писанки писали знаками, використовували для освячення та обдарування і не використовували під час їжі, то крашанки фарбували одним кольором, споживали в їжу і ними бавились. Знаки, писані на яйцях, були молитвою про добро, гідність, багатство, здоров'я, оберегом житла від грому й вогню, а людей – від «лихого ока», тому майстрині не мали права порушувати канони, а узор передавалися від покоління до покоління.

Писанка є символом божественного благословення, це ритуальне яйце, яким христосуються, виявляючи найщиріші почуття любові і приязні. З писанкою пов'язані обрядові дієства українського народу. Як цілісність чоловічого і жіночого яйце стає символом любовного парування. Так, дівчата дарують писанку своїм обранцям, укладаючи у великодню крашанку глибину почуттів, а хлопці в так званий «поливаний» понеділок освячують дівчат водою.

Щоб усвідомити таїну писанки, треба зрозуміти, що саме вкладав Творець у свій витвір. Кожен символ на яйці має певне значення, кожен знак – свої особливості, оригінальні поєднання, різні варіанти, які змінюють не тільки зовнішній вигляд, а й набувають нових відтінків значення. Складається орнамент писанок із геометричних, рослинних і тваринних символів. Так, геометричний знак «хрест» є символом усесвіту, чотирьох сторін світу, емблемою страждання, воскресіння Христа, «коло» – знаком сонця як життєдайної, всеосяжної, всеоновлювальної сили, символом безсмертя, образом Божої любові. Крім того, символом «сонця» є також сполучення ліній у вигляді восьмикутної зірки. Знак «зигзаг» використовується як символ води,

позначення змія, якому приписували лікувальну силу, мудрість та безсмертя; знак «безконечність» – як емблема вічності руху, усього світу, небесних тіл, оберіг від злих сил.

Рослинні знаки є стилізованими умовними позначеннями, наприклад, найпоширенішим мотивом є «дерево життя», що символізує оновлення природи, також є знаком родини та небесної осі, що поєднує в собі силу і слабкість, стійкість і рушійність, а «дубовий листок» – символ божества, довголіття, захисту, розвитку, життя, сонячної енергії, «яблуня та яблуко» – плідності, любові, знання та мудрості.

Цікавими розгадками є тваринні символи, зокрема «риба» – емблема здоров'я, давній знак життя і смерті, води, родючості, «птах» – сторож добра проти зла, атрибут берегині, «кінь» – невтомного руху, дороговказувача, «баранець» – приплоду худоби, «півень» – провідник сонця та сторож добра, охоронець житла, але й вісник зла тощо.

Часто орнамент писанки складається з кількох елементів, геометричних мотивів із перехрещення прямих ліній. Наприклад, привертає увагу полтавський безконечник, що «проходить білою діагоналлю через сферичну поверхню яйця у вигляді хвилеподібної лінії з чіткими заокругленими гребінцями» [1, с. 11].

Писанкові візерунки розповідають про таємницю зародження життя. Основними символами писанок Полтавщини є сонечка, зорі, ружі, що підтверджують, що невід'ємними поняттями для людей є сонце і життя. Також найбільш поширеними орнаментальними мотивами Полтавщини є берегиня, безконечник, зірки, драбинки, сонячні знаки; зображення тварин: півник, сороки, голуби, пташині сліди, баранячі ріжки, заячі вуха; писанки з побутовим змістом: гребні, грабельки, вітрячки.

Значна роль у писанці належить кольору. «Орнаментика писанки завжди була різноманітною, у ній тісно перепліталися стародавні язичницькі мотиви, які, за уявленнями наших предків, уособлювали різні сили природи та нові, привнесені християнством, символи» [4, с. 24].

Магічне значення писанки розкривається у поезії сучасних авторів. Так, А. Камійчук звертається до символів писанки для передачі характеру свого ліричного персонажа: «І розмалюю яечко. Хрестик, зоря, віконце і стане воно, як сонце». Орнаменти, перелічені на писанці, використовують для формування оптимістичного світобуття своїх героїв інші поети:

Буде небо і земля,
і ставочок, і поля,
сильний і міцний дубок,
а на ньому яструбок (*В. Таран*);
Змалювала дрібно квіти,
Вісім хрестиків малих,
І дрібнюсіньку ялинку,
Й поясочок поміж них (*К. Перелісна*).

Порівнюючи писанку з казкою, дитячою пісенькою, матусиною ласкою, із землею маленькою, з весняними квіточками тощо сучасні поети використовують не тільки символічний, а й містичний характер, утверджуючи

її роль сьогодні як оберіг здоров'я, щастя і радості, бадьорості українського духу. Завдяки вмонтованим наведеним фрагментам сюжетів з історії писанкарства у прикладах для навчання мови (елементи диктантів, речення для аналізу тощо) студенти переконуються, що різноманітні за геометричними та рослинними орнаментами, технікою виконання, кольором та сюжетами розписи писанок яскраво відображають високий мистецький рівень народу, його здібність до узагальненого сприйняття краси природи, а також, творчо оволодіваючи метафоричністю писанки, виявляють власну творчість у її розвитку.

«З плином часу значення більшості символів забулося, а з ними втратили правильне ідейно-сміслові прочитання і багато образних текстів. Проте завдяки щорічному ритуалу з виготовлення писанок збереглась абетка знаків..., у якій народна пам'ять донесла до наших днів значення, хоч не багатьох символів, що були надзвичайно важливими для людини впродовж багатьох віків» [6; с. 8]. Використання писанкарства створює прекрасну основу для розвитку духовної культури, адже, як стверджував С. К. Кульжинський, яйце є символом життя, радості і сонця. У ньому закладена таїна життя, яка завжди викликала подив і захоплення у людини, зрештою перевтілюючись в ідею про створення світу з величезного світового яйця.

Отже, проведення занять з української мови неможливе без використання народознавчих елементів – ознайомлення студентів із народними традиціями, звичаями, символами, видами мистецтв – і на цій основі формування у них етнічної самосвідомості, кращих якостей національного характеру, прагнення до відродження національної культури. Практика переконала нас, що такий матеріал необхідно якомога ширше застосовувати на заняттях, адже саме за його допомогою можна розкрити величезні можливості предмета у вихованні почуттів патріотизму, національної гідності, пошани до історії свого краю, сільських ремесел.

Робота з текстами, пов'язаними з писанкарством, дає можливість студентам глибше зрозуміти значення писанки та її символів, допомагає усвідомити цінність писанки, що несе у собі становлення світогляду українців. Це може стати одним зі шляхів практичного впровадження національної системи виховання, посилення потенційних можливостей занять з української мови за професійним спрямуванням, формування особистості студента, його мовної майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко О. Казки: Символіка писанок України / О. Бабенко, О. Корж // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 2. – С. 20–25.
2. Кульжинский С. К. Описание коллекции народных писанок / С. К. Кульжинский. – Х. : САГА, 2011. – 176 с.
3. Манько В. Українська народна писанка / Віра Манько. – Л. : Свічадо, 2001. – 46 с.
4. Полтавська писанка / упоряд. В. Асадчева. – Полтава : Оріана, 2008. – 62 с.
5. Семіліточка: Українські народні казки. – К. : Веселка, 1990. – 319 с.
6. Федоришин О. Дивосвіт моєї писанки / Ольга Федоришин. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2008. – 40 с.

АЛЕКСАНДРА ХАЛЧАНСКАЯ

**ОТ ПОЗНАНИЯ ТАИНСТВЕННОГО ЯЗЫКА СИМВОЛОВ ПИСАНКИ –
К ЯЗЫКОВОМУ МАСТЕРСТВУ**

В статье анализируется символика писанки как явление самоидентификации украинской нации, репрезентации ее в международном пространстве и влияние на мировоззрение современного студента. Раскрывается потенциал текстов, в которых описывается искусство писанкарства, для использования в системе обучения студентов украинскому языку в педагогических университетах.

Ключевые слова: писанка, символы, традиции украинского народа, языковые символы, алфавит, языковое мастерство.

OLEKSANDRA KHALCHANSKA

**FROM THE KNOWLEDGE OF THE MYSTERIOUS LANGUAGE
OF PISANKA – TO THE LANGUAGE MASTERING**

The article analyzes the symbolism of the Easter eggs (Pisanka) as the phenomenon of self-identification of the Ukrainian nation, its representation in the international space and the impact on the modern student outlook. The potential of texts, that describe Pisanka art as a source of Ukrainian language studying of pedagogical universities is revealed.

Key words: Easter egg (Pisanka), symbols and traditions of the Ukrainian people, language symbols, alphabet, language skills.

Одержано 25.09.2014 р.